

**Miklós Zoltán**

**„Cigányból pap nem lesz”**

## **Szegregáció és passzivitás a magyar–cigány kapcsolatokban**

### **1. Bevezető**

Az etnikumokra és kiváltképpen a romákra irányuló kutatások a rendszerváltás utáni időszakban általánosnak mondhatók. Ennek egyik oka, hogy a totalitárius rendszer egyértelműen az asszimilációra, nem pedig a kulturális sajátosságok megőrzésére törekedett, így a tudományból is hiányoztak a kisebbségek. Mindemellett a cigányokat célzó asszimilációs törekvések szabad életformájuk és örökös migrációjuk miatt nem hozták meg a várt eredményeket. Mindezek tükrében a romániai cigányok azt tapasztalták, hogy már eleve „bűn” volt ehhez az etnikumhoz tartozni, és az identitás vállalása nem egyéni, hanem sokkal inkább intézményi döntéssé alakult. Ezért a népszámlálások cigányokra vonatkozó adatait nem tekintetjük sokszor még irányadónak sem.

A cigánykérdés elégtelen rendezése következtében sokszor konfliktusos helyzetek alakultak ki, és ezek legtöbbször a kirobbanás pillanatában váltak publikussá, ilyenkor fokozott nyilvánosságot kaptak a médiában. Az események egyedisége ellenére az ezeket feldolgozó diskurzusban a sztereotípiák ugyanazok, és (jogosan vagy nem) általában megbélyegzik a normát megsértő egyéneket/közösséget.

A cigányokhoz való viszonyulás jelentősen eset-specifikus lehet, és a minták nagyban függenek az adott közösség gazdasági-társadalmi helyzetétől, a két vagy több etnikum számbeli megoszlásától, a köztük húzódó erővonalaktól. De elmondható, hogy a magyar–cigány együttélést mindenhol az aszimmetria jellemzi (Biró–Oláh 2002. 31.), a konfliktusok néhány esetben gyújtogatással és halálos áldozatokkal jártak (Haller 1999. 33.). Székelyföldön a cigányság nagyon rétegzett, és már nemcsak a nyomorral asszociálják őket, hanem egyre inkább a köztudat részét alkotja egy agresszivitástól nem mentes roma vállalkozó elit. A konfliktusok forrásai ilyenképp az etnikai szembenállás mellett a gazdasági és etikai ellentétek is lehetnek – valójában a cigánykérdés kapcsán az előbb említett komponenseket nem is lehet külön tárgyalni.

Jelen tanulmány témaválasztását a fentiek mellett még az is indokoltta teszi, hogy a vizsgálat tárgyául választott közösség magyar–cigány kapcsolataiban már volt egy kritikus időpont, melynek kedvező kimenetele még nem garancia egy esetleges későbbi konfrontáció elkerülésére. Kutatásomnak egyik indítóoka épp a számbeli magyar többség és a kisebbségi cigányok közti (jelenleg lappangó) válságos helyzet. Annak ellenére, hogy a jelenlegi, ellenséges hangulatot jelen esetben is a cigányok életformája, a közösségi és egyéni tulajdonhoz való viszonyulásuk váltotta ki, a feszültségek egyértelműen interetnikus konfliktussá alakultak. A közösségi diskurzusban mindkét fél nem a falu valamely lakosát/lakosait jelöli meg a konfliktus gerjesztőjeként, hanem a szembennálló etnikumot vonja felelőségre.

A kutatás helyszíne, Fiatfalva (Fília) Székelykeresztúr közvetlen közelében található. A közel fele-fele arányban református és unitárius vallású faluban az egykori szabad székely családok utódai mellett az Ugron bárók birtokára betelepített zsellércsaládok leszármazottai és a szocialista mezőgazdaság időszakában betelepedett bérmunkás családok élnek (Oláh 2004. 139.). A hatóságok urbanizációs törekvései következtében 1952-ben megszüntették a helyi községházát, ezért a település annak egyik negyedeként a közeli városhoz tartozik napjainkban is. A zömében magyar lakosság mellett a falu két periférikus részén cigányok élnek. A Kárahegye nevű határ részben masszív cigánykolónia található, amelyhez harminchat család tartozik; lényegében ez a mikroközösség képezi vizsgálatom tárgyát.

A tereptapasztalataim tükrében több kérdést dolgozok fel, melyeknek lényeges vonatkozásai: a romák jelenlegi szociális-gazdasági helyzete, a faluközösség többi lakóihoz való viszonya, kapcsolataik a különböző intézményekkel, valamint a közösségen belül uralkodó mentalitás. A gyűjtés során mindezek közül leginkább az állami intézményekkel és a civil szervezetekkel fenntartott kapcsolataikból származó konfliktusos helyzetek domborodtak ki. Nem túlzás azt állítani, hogy a másik etnikummal való találkozásait szinte mindegyik esetben konfliktusként élik meg. Szociális érzékenységük viszont csak a saját érdekeiket kiszolgáló esetekre terjed ki, s az állampolgári kötelességeket taglaló törvényeknek is egyéni interpretációt adnak. A többi kérdésről valójában szinte lehetetlen volt párbeszédet folytatni, hiszen rögzített ideaként hangoztatták az adminisztratív szervekkel szembeni elégedetlenségüket. Az elmondottakból viszont sok összefüggésre fény derült, melyeket a következőkben részletesen tárgyalok.

## 2. Előzmények

2.1. A cigányokra vonatkozó elmarasztaló vélekedések nem új keletűek, s ha történelmi távlatokban vizsgáljuk a többi (bármely) nemzetiséghez való viszonyukat, kulturális másságukat kell kiemelni. Erdélyi viszonylatban is mind a rurális, mind az urbánus környezetben jelen voltak, és jelenlétük sok esetben konfliktusokat generált. Nem célozom vázolni a népcsoport múltját, csupán néhány olyan támpontot vonok be az elemzésbe, mely a jelenkori helyzettel és az etnikum megítélésével kapcsolatban áll. A kutatók a szelektív történelmi forrásokra hivatkozva nem bocsátkoznak a cigányok Erdélyben való megjelenésének pontos datálásába, ismert viszont az, hogy a 14. század második felében a térségben már megjelentek egyes vándorló törzsek (Achim 2001. 25.).

A mindenkori hatóságokkal, valamint a földesurakkal fenntartott kapcsolataik – életmódjuk miatt – nem mindig voltak békések. Jogi állapotuk is nagyon változó volt, s hol etnikailag autonóm státusban, hol pedig kegyetlen rabszolgasági helyzetben éltek. Életterük állandó változtatása miatt soha nem foglalkoztak földműveléssel, de vándorlásaik során a helyenkénti felbukkanásuk veszélyt jelentett a lakosok terményeire nézve. Mindezek mellett az erdélyi cigányokat még a 19. század végén is az ősiséggel asszociált, romantikus képzet lengte körül.<sup>1</sup>

Vándorló életmódjuk megszüntetésére már a 18. században rendeleteket hoztak, s a királyi fennhatóság megszüntetésével a földesurak zselléreivé váltak (Achim, 2001. 94.). A székelyföldi adatok is arról tanúskodnak, hogy az állandó lakhelyet és zsellér életmódot a cigányok kényszerhelyzetben sem fogadták el, s amint csak módjukban állt, szökéseket kíséreltek meg.<sup>2</sup>

Mária Terézia dekrétumai is a migrációjuk leszűkítésére/megszüntetésére irányult, s letelepülésre kényszerítették a vándorló nemzetségeket. Általában néhány családot telepítettek le egy faluban, s arra ösztönözték őket,

1. Valóságos értéket tulajdonítottak zenéjüknek, melyet a magyar népies zenével azonosítottak. Továbbá vallásgyakorlásukban, amely egyetlen felekezeti hiteletével sem függött össze, újra csak az ősiséget látták megnyilvánulni (Lásd Wlislöck 1887. 217–218., 1888. 611–613., 1889. 7–8.).

2. Egy Szacsavay László nevű háromszéki földesúr 1760. július 12-én a következőket írta naplójába: *Mai napon három jobbágyos tzigányom megszökött és tsak késő este tsipettek meg Fara János hívséges inasomtól, az Andyalosi határon. Chutsdy Péter már másodsor szökött. Asszonyom kívánta, hogy addig verjük a tzigány talpát, a míg vére foly. Megtettük; akkor hamus lúgba fűröszttük lábait. Káramkodott és azért ajkát levágattam, és azt megsütöttük és vele megétettük. Rüttyös Ferkó és Tsingely Andris tzigányoknak 50 botot adtunk, arra megétettünk velük 2 taliga lóganét...* (Wlislöck 1888. 611.).

hogy kézműves foglalkozásuk által bekapcsolódjanak a közösségek életébe. Kis létszámban engedélyezett letelepedésükkel egyben azt célozták, hogy az illető közösség gyakorolta kontroll által megvalósuljon a cigányok integrációja. A többségnek azonban csak kismértékben sikerült a cigányság kulturális sajátosságait befolyásolni. A tényleges mezőgazdasági munkát végzők száma elenyésző volt, a földhöz való viszonyulásuk sem volt mintakövető, így a zenélés, valamint a kézműves tevékenység képezte a megélhetésük alapját.<sup>3</sup>

Minden rendelkezés ellenére, egyes családok még a 20. században sem mondtak le az időszakos migrációról.

Az Antonescu-rendszer cigánypolitikája az etnikumra nézve súlyos következményekkel járt. A Dnyeszteren túli területekre való deportálás során a hivatalos szervek által „problémásnak”, „nem kívánatosnak”, és „veszélyesnek” ítélt személyeket távolították el (Achim 2001. 197–199.).<sup>4</sup> E radikális megoldásról a Ceaușescu-rezsim a folyamatos asszimilációra tért át. A társadalomban bekövetkező zavargásokat, kihágásokat többnyire egyazon etnikum számlájára írták, ezért a milícia is programszerűen foglalkozott a cigányokkal. Az intézkedések pozitív vetülete abban állt, hogy legtöbbjüknek szociális lakásokat rendeltek ki, és munkahelyet biztosítottak.

A termelőszövetkezetek létrehozása és az intenzív gabonatermelésre, valamint az állattenyésztésre való áttérés a szakképzetlen cigányoknak a napszámosként és idénymunkásként való elhelyezkedés lehetőségét biztosította. Az egyes helyszíneken létrehozott nagyobb termelőegységek valószínűleg vonzották a megélhetéssel küszködő családokat, akik bekapcsolódtak a munkaerő-migrációba, így a céltelepüléseknek számító falvakban a téészek felbomlása hozzájárult a problémák súlyosbodásához. Az önállósra berendezkedett (paraszt-)munkás családok körében nem volt általános a tőkefelhalmozás, így a gazdasági válság őket érintette a legkedvezőtleneb-ből. A munkalehetőségek megszűnése egyéni stratégiák alkalmazására késztetett sok cigány családot is. Kezdeményezőképességük és leleményességük függvényében sokan vendégmunkásként próbálkoztak, nem kis hányaduk pedig nyugati államokban koldulásból igyekezett megélni (Vajda–Prónai 2000.). Létezik viszont egy nagyszámú réteg, amelynek tagjai lakótelepüléseik határain belül, vagy közvetlen közelében próbálnak

3. A legelterjedtebb foglalkozások a következők voltak: kovács, rézműves, szegkovács, kanalas, faedénykészítő, téglágetető, vályogvető, kötélverő, kefekötő, muzsikus (Achim 2001. 167.).

4. A megjelölt területre összesen 25 000 személyt szándékoztak áttelepíteni. Konkrét szám adatok szerint 11 441 cigányt deportáltak (Achim 2001. 199.).

munkához jutni. Ezekben a közösségekben viszont a konfliktusok is általánosak, hiszen a szerény jövedelemszerzési lehetőségek miatt gyakran előfordul a mezőgazdasági termények megdezsmálása, a baromfiállomány vagy más javak törvénytelen elsajátítása. Hasonló körülmények között – akárcsak az általam vizsgált településen – a gazdasági okokból fakadó feszültségek legtöbbször interetnikus konfliktusokká fajulnak.

2.2. Fiatfalva lakóinak életvitele hasonló a térség többi faluja földművelőinek életéhez, amelyet leginkább a kisbirtokokra alapozó mezőgazdasági tevékenységet folytató településtípusba sorolhatunk. A község valamikor híres volt állattenyésztéséről, nevezetesen voltak az itt kitenyészett fajbikák, ökrök és a jó tejhozamot biztosító fajtehének. A 20. század közepéig a falunak saját fedezetű központja is volt (Derzsi 2001. 16.). A kollektivizálás folyamata 1950-től kezdődően hét éven keresztül tartott, melynek megvalósításában kényszerítő eljárásokat is alkalmaztak. Kisémmizték a földművelésből élő falusi embereket, s bár az ellenállások miatt az államosítás viszonylag későn zárult le, végül be kellett szolgáltatni a magántulajdonban levő telkeket, az állatokat és a mezőgazdasági gépeket.

A szomszédos Székelykeresztúron ez idő alatt – az intenzív iparosítási törekvéseknek köszönhetően – nagyüzemek létesültek, amelyek a közeli falvak lakóinak megélhetést biztosítottak. A lakosok hamar alkalmazkodtak az új körülményekhez, hiszen az új munkahely egyben nagyobb pénzbeli juttatásokat és szabadidőt is jelentett számukra. A faluból többen is a közeli vagy távolabbi helységekre költöztek, ahol az állami vállalatoknál jutottak munkához. Az idősebb és középkorú generáció számára azonban a tévesz-napszámosság jelentette az egyedüli munkalehetőséget. Az addig földművelésből élő falusiak arra kényszerültek, hogy saját földjeik terméneinek kis hányadéért dolgozzanak.

Székelykeresztúr határában intenzív zöldségtermesztésre alkalmas üvegházakat létesítettek, valamint baromfifarmot működtettek. Ezek a gazdasági objektumok nagy számú szakképzetlen munkaerőt igényeltek, ami valóságos vonzóerőnek számított a környékbeli vagy távol lakó cigányokra nézve. A cigányság munkaképes tagjai időszakos jövedelemhez jutottak a termelőszövetkezeteknél, építőtelepeken, állami zöldségtermesztő egységeknél és közüzemeknél. A városban elhelyezkedő munkások elszállásolására panellakásokat emeltek, de a rendszerváltást követő privatizáció a termelő egységek tevékenységét teljesen leállította, és ez nagyarányú munkanélküliséget idézett elő. A jövedelemforrástól megfosztott cigányok igyekeztek valamely környező faluba kiköltözni, ugyanis a napszámos mezőgazdasági munka mutatkozott az egyedüli megoldásnak. Fiatfalván is ha-

sonló módon következett be az etnikum számának rohamos növekedése, melyet még a demográfiai robbanás is tetőzött.

A cigány lakosság már a múlt század elején bizonyíthatóan jelen volt a falu életében. Helyi felmérés szerint 1935–1940 között huszonnégy cigány-család (82 személy) élt a településen, akik közül öt család a szóban forgó Kárahegyén épített magának vályogházat. Gyepmesterkedéssel, napszámos mezőgazdasági munkákkal, kútásással és téglavetéssel foglalkoztak (Derzsi 2001. 23.). A népességnövekedés az etnikumon belül rohamosnak mutatkozott, számuk konstans növekedését több tényező befolyásolta. A gyerekvállalást napjainkban is motiválja az a tény, hogy az állam gyerektartási pótlékot biztosít minden iskoláztatott kiskorú személy után, a gyereket vállaló családok ezt használják ki. Romániában egyébként ez a gyakorlat széles körben elterjedt, s nem csak a szóban forgó cigánycsaládok életstratégiájára jellemző.

A beköltözők a település egyik határrészét vették birtokukba. Azon a helyen, ahol hatvan évvel előbb még csak három ház volt, jelenleg harminchat (sajátos) cigányház áll. A falu belsejében további három-négy roma család lakik, valamint a másik faluvégen még néhány vályogházban élnek cigányok. Kárahegye egy Károly nevű falusi gazda telke volt (az elnevezés is az egykori tulajdonos nevére utal), amelyet fokozatosan beépítettek az ide költöző cigányok. Az egykori tulajdonos teljesen lemondott a tulajdonjogról, hiszen már semmi esély a terület hatékony használatára. Az újabb családok alapítása egyben lakáshiányt eredményez, s általánossá vált az, hogy egy fedél alatt több generáció tengeti életét. A megszorítások ellenére újabb házakat létesítenek, amelyekhez az építőanyagot bármilyen masszív tárgy alkothatja. A szegénység miatt a szeméttelpről gyűjtenek be bádógot, vagy bármilyen más anyagot, s gyakori, hogy a vakolást a tűzhelyről megmaradt hamuval végzik. A hatóságok jelenleg igyekeznek korlátozni a területi terjeszkedést, hisz a sokasodó építmények a telepen rendezetlenséget és túlszűfolttságot eredményeznek.

### 3. Belső szerkezet

A romatelep fokozatosan bővült a jelenlegi állapotokig. Lakóit kizárólag cigány etnikumú személyek alkotják, nincs egyetlen család sem, amelyben vegyes házasságot kötöttek volna. (A faluban lakó többi roma esetében is az etnikai elhatárolódás tapasztalható.) Mi több, a telepre csak akkor költözhet be valaki, ha a lakók nagyobb hányada beleegyezését adja. Lényegében két család kivételével – akik etédi származásúak – a cigányok egyetlen



nemzetségnek a tagjai, vagy pedig beházasodtak a már ott élő családok egyikébe. A rendszerváltást követő időszakban a városon élő munkás családok igyekeztek visszaköltözni a telepre. Ez csak akkor történhetett meg, ha a család valamelyik tagja előzőleg a kolóniából származott, vagy pedig rokonsági kötelékek fűzték az ottani cigányokhoz.

A párválasztás és házasságkötés szokásaiban még ragaszkodnak az egykori cigányhagyományokhoz, de főleg a szociális helyzetük következtében kompromisszumkötések sorozatára kényszerülnek. A fiatalok – mivel a szülőktől való függőségi viszony felszámolására törekednek – korán családot alapítanak. A rendszerváltás előtt a családalapítás által a fiatalok külön háztartást indíthattak, „saját” szociális lakás is a birtokukba kerülhetett, azonban a jelenkori helyzet már nem ennyire kedvező. A tizenhárom-tizenöt év körüli fiatalok bár házasságra lépnek, kénytelenek a szülőkkel egy lakásban élni. A párválasztással kapcsolatos szokásaik közül még őrzik a menyasszony ellopásának gyakorlatát. Természetesen ezeket a szokásokat legtöbbször hatósági beavatkozások alakítják. Ha a lány szülei nem egyeznek bele a házasságba, rendőrségi közbelépéssel hazavihetik az ellopott menyasszonyjelöltet. A telepen élő cigányok nagyrészt az említett házassági korhatárt tartják be, azonban a városról visszaköltözött egy-két család már felhagyott ezzel a gyakorlattal, és húsz évnél fiatalabb lányukat még nem akarják férjhez adni.

A cigányközösségekre jellemző volt, hogy a korban legidősebb személy kimagasló presztízzsel rendelkezett. Ennek a közösségnek nincs egy kijelölt vezetője. Jelen esetben a szervezkedési módnak egy árnyalt képét találjuk. A kolóniában a hetvenöt éves Rózsa néni a legidősebb, születése óta ezen a helyen él, s a lakók nagy része tiszteli. Nem ez mondható el a fiatalabb generáció tagjairól, akik sokszor ironikus és gúnyos megjegyzésekkel illetik. Szimbolikusan ugyan, de még mindig egyfajta vezető szerepet társítanak az idős nő személyéhez. Ezt bizonyítja az is, hogy mindegyik terepkiszállásnál, minden alkalommal meghívták a beszélgetésekre.

Bizonytalan szociális helyzetükből kifolyólag a telep lakói felnagyítják azok szerepét, akik képesek az adminisztratív szervekkel való kapcsolattartásra. Bár ebből a szempontból sem beszélhetünk igazi vezetőkről, folyamatosan egy, időszakosan pedig még két-három személy élvezi a közösség bizalmát. Meg kell jegyezni, hogy a telep lakói között nincsenek számottevő vagyoni különbségek, és az említett „vezetők” is csak kezdeményező-képességük, extrovertált megnyilvánulásaik, bizonyos fokú tájékozottságuk és jobb beszédkészségük miatt emelkednek ki. Abban az esetben, ha a közvetítő szerepet magára vállaló személynek valamely panaszt nem sikerül ked-

vezően megoldatnia/megoldania, a közösség tagjai részéről felmerül a megbízhatatlanság gyanúja, elmarasztalják tevékenységét, és alkalmatlannak ítélik érdekeik képviselőjére. Mivel a személyek között nincs formális együttműködési megállapodás, az egymással szembeni elvárások is egészen változatosak, és sokszor verbális összetűzésekhez vezetnek.

A cigánykolónián belül a térben közeli szomszédságok szorosabban kapcsolódó csoportokat alkotnak, amelyeknek kohézióját a villanyáram egymás közötti elosztása adja, ugyanis a településrészen a házaknak több mint fele nincs rákapcsolva a villanyhálózatra.<sup>5</sup> Előzetes megállapodás függvényében a villanyhálózatra csatlakozott személy improvizált szereléssel szomszédjai számára is biztosítja a fogyasztást. Az így kialakuló csoportokon belül kevés a konfliktus, mert a „szolgáltatóval” történő összetűzések egyúttal a villanyáramtól való megfosztáshoz vezetnek. Ez a szükséglet bizonyos szinten kooperációra készíti a csoport tagjait, ugyanakkor az, hogy az illemhelyek egyes udvarokról hiányoznak, tovább fokozza a szomszédok közti kiegyezés kényszerét.

A házak térbeli elhelyezkedésének is jelzésértéke van. A kolónia már eleve a falu periférikus szintjét jelenti, de a telepen belül is létezik térhasználat-hoz kötött mentális értékelés. Mivel Kárahegyét kizárólag a cigány etnikum birtokolja, a falusiaknak minimális rálátásuk van az ott történő eseményekre. De a sorozatos konfliktusok miatt, valamint hogy az újabb nézeteltéréseket elkerüljék, senki nem épít ki szorosabb kapcsolatot a kolónia lakosaival. Életstratégiájukkal szemben a hatóságok is passzivitást tanúsítanak, csak rendbontás esetén avatkoznak be, vagy pedig a választási kampány időszakában látogatják őket. Minden olyan eseményt, amely a kolónia határai közé integrálható, a belső tagolódásnak rendelnek alá, és saját értékrendszerük alapján bonyolítanak le. A régebben ott lakók egyfajta központot alakítottak ki, egyébként általában ők voltak a beszélgetések résztvevői. A mikroközösség széleire épített házak lakóit rendtelennek tartják, s ezek a személyek önként soha nem ajánlkoztak beszélgetésre. Az említett Rózsa néni kivételével a nők nincsenek hozzászokva a véleménynyilvánításhoz, igazán a férfiak áll jogában bármiről is nyilatkozni.

5. Az állam törvényeinek értelmében a villanyáram bevezetéséhez a lakás telekkönyvi kivonata szükséges. Mivel az általuk birtokba vett telkek tulajdonviszonya tisztázatlan, nem შესülhetnek ebből a szolgáltatóból.



#### 4. Szociális helyzet

Fiatfalva lakóinak jelenlegi gazdasági állapota szorosan összefügg a kollektivizálás, illetve az ezt megelőző időszak viszonyaival. Minden földtulajdonosnak eleget kellett tennie a székely falvakra jellemző közösségi elvárásoknak, s nem hagyhatta parlagon földjeit. A nagyobb földbirtokkal rendelkező személyek általában a szegényebb falusiak munkaerejét vették igénybe az egyes mezőgazdasági munkák végrehajtásában. Ebbe a tevékenységbe a megszokott termelési ütemhez igazodva a roma lakosok is bekapcsolódtak, hisz tudták, hogy mikor van szükség szolgáltatásaikra. Sőt, egyes személyek éveken keresztül ugyanazon gazdánál végeztek bérmunkát. A piacra termelő vagy önfenntartó tevékenységet folytató falusi magyar lakosok gazdaságában a roma etnikum olyan munkákat végzett el, melyeket a faluban mások nem gyakoroltak. Így például a kutak ásását mindig cigányok végezték. Hasonló módon, (régebben) a téglavetés mesterségét gyakorlók állították elő az építkezéshez szükséges téglát.

Az államosítást megelőző időszakban a cigányok közül senki sem rendelkezett földtulajdonnal, de az általuk végzett munka során (többnyire) problémamentesen beilleszkedtek a faluközösségbe. A kollektívek létesítésével a földbirtokot centrumba helyező vagyoni tagozódás megszűnt, így a két etnikum közti ellentétek valamennyire eltompultak. Természetesen a többi ingatlan (beltelek, lakóház, melléképületek) tulajdonlása fenntartotta a vagyonbeli különbségeket. A baromfifarmokon és a zöldségtermesztő üvegházakban kifejtett munka viszonylag jó bevételi forrást jelentett, mi több, az itt dolgozók egész könnyen juthattak élelemhez.

A kollektív gazdaságot 1990 őszén néhány gazda javaslatára felszámolták, és elindították a határrészek visszaadását az eredeti tulajdonosoknak. A földosztás a beszolgáltatott birtokok listája alapján történt, ennek következtében egyetlen cigány tulajdonába sem kerülhetett föld. A fiatalabb generációk körében presztízsét veszítette a gazdálkodás. A középkorú és idős falusiak azonban kitarították a kollektivizálást megelőző gazdálkodási gyakorlatok mellett: szálasgabonát és takarmánynövényeket termeltek, tovább gyakorolták az állattenyésztést. A gazdák nem tudnak korszerű technológiát alkalmazni, a vegyi anyagok használatához szükséges szakismeret elégtelensége és a tőkehiány csak a kisléptékű termelést teszi lehetővé (Oláh 2004. 147.). A termelésnek ez a rendje a kisebb családok által is fenntartható, nincs szükség bérmunkára. Mindezek következtében a cigányok nemcsak a téesz által biztosított jövedelmüket veszítették el, hanem az államosítás előtt a faluval létező napszámosi viszony is megszűnt.

A telepen lakókat jelenleg kivétel nélkül nagy szegénység jellemzi: a harminchat családból csak hét személy rendelkezik állandó, fizetett munkahellyel. Ezen kívül a családoknak két módjuk van jövedelemhez jutni: egyrészt az iskolázott gyerekek után kapott pénzösszeg, másrészt pedig a polgármesteri hivatal által kiutalt szociális segély képezi a keresetet. A kormánynak az a határozata, mely szerint csak az iskolába járó gyerekek számára biztosít gyerekpénzt, részben az analfabetizmus felszámolását célozta meg. A fiatalvi cigányok esetében azonban az iskolázatásnak egyedüli motivációja csak a gyerekek után kapott jövedelem. De az sem ritka, hogy ruházati cikkek hiányában nem mehetnek iskolába a cigánygyermek, vagy pedig előfordul, hogy az anya kabátjával és cipőjével a gyerekek ruházkodnak.

Sok családfenntartó – és ez által a családjához tartozó két-három nemzedék is – annyira az aktív társadalom peremére szorult, hogy jövője kizárólag a szociálpolitikai intézkedések függvényeként képzelhető el. Hátrányos helyzetüket csak tovább súlyosbítja a munkához való viszonyuk: amikor munkába állnak, etnikai hovatartozásukra és szociális körülményeikre hivatkozva igyekeznek pénzhez jutni, és ez végül a munkaviszony megszűnéséhez vezet.<sup>6</sup>

További negatív következményekkel jár a gazdasági stratégiák teljes hiánya, és az a magatartásuk, hogy újabb lehetőségek felkutatása helyett a minimális létfenntartásra rendezkednek be. Közismert, hogy egyes cigány csoportok gazdasági integrálódásának módja éppen a „láthatatlanság stratégiájában” áll,<sup>7</sup> melynek alkalmazása biztos jövedelmet garantál. A fiatalvi cigányok viselkedésmódjában éppen az etnikai hovatartozás hangsúlyozása kerül előtérbe, de azzal nem számolnak, hogy a piacgazdaságban a munkaviszonyokat nem szociális irányelvek vezérlik.

A kolónia lakói a külföldre irányuló munkamigrációban sem tudnak részt venni. Ennek legfőbb oka: a szükséges kapcsolati, valamint az anyagi tőke hiánya, melyek nélkülözhetetlenek az útlevél beszerzéséhez és a kiutazáshoz. A romániai cigányok – főként, akik a nyugati országokba mennek dolgozni vagy koldulni – ezt az állapotot legtöbbször kölcsönökkel szokták kiküszöbölni (Vajda–Prónai 2000.). A kutatott mikroközösségen belüli cigányok mindegyike ugyanazon sorsközösségben él, ezért a kölcsönkérés/adás egyáltalán nem gyakorolt. Annak ellenére, hogy szinte mindannyian egyetlen nemzetségnek a tagjai, azaz szoros rokonsági háló fogja össze a közösséget, egymással szemben

6. A munkaadók megelégedik a le nem dolgozott bér előre kérését, és kerülnek a patrónus-kliens viszony kialakítását.

7. A kifejezést Williams Patrick használta a párizsi kelderások munkamódszereinek elemzésekor (lásd Prónai 2000. 185.).

mutatott bizalmuk sem tenné lehetővé a kölcsönöket. A falusi üzletekben viszont a vásárlás többnyire hitelre történik, ezért a gyerekpénz és a szociális segély osztásakor az összeget haza sem viszik, hanem először leróják tartozásait. Az adósságok minél hamarabbi törlesztését a tulajdonosok szabta feltételek ösztönzik: késleltetett fizetés esetén az illető nem juthat többé termékekhez. Kritikus időpontokban előre eladják munkaerejüket, oly módon, hogy a napszámot igénybe vevő gazdától ételmezt vagy pénzt kérnek kölcsön. Az elkötelezett cigányok munkájuk elvégzésekor már nem jogosultak bérezésre, ez leggyakrabban az adósságok törlesztését jelenti. Az ilyen életformát tanúsító csoportok kiszolgáltatottságát tovább növeli az a tény, hogy nem képesek a krízishelyzetekben bevethető alapok felhalmozására (Szabó 2004. 134.).

Mivel nincs állandó foglalkozásuk, a napszakaszok tagolása esetleges, nem fektetnek hangsúlyt a munkavégzés és pihenés arányos beosztására. Ha nem adódik alkalom napszamos munkára, idejük legnagyobb részét otthon töltik. Gyakorlatilag ez kihasználatlan, holt időnek számít, ugyanis egyetlen család kivételével – akik lábtörlőket fonnak – semmilyen kézműves mesterséget nem ismernek. Az egykoron jó bevételi forrást biztosító téglavető és -égető munkát ma már senki nem műveli, amit kizárólag a gyártási technika elfeledésével magyaráznak. Némelyik férfi halászattal foglalkozik, a zsákmányt elfogyasztja a család, vagy pedig a faluban pénzért értékesítik. Szociálisan hátrányos helyzetükre, valamint a munkaerő-piaci szegregáltságukra hivatkozva ragaszkodnak az állami támogatásokhoz. A társadalmi segínyt csak bizonyos óraszámú közösségi munka teljesítése után kapják. Ennek teljes mértékben tudatában vannak, azonban legtöbbször nem veszik figyelembe a felszólításokat, hiszen az összeg folyósítását állami kötelezettségnek tartják. A mulasztások, valamint az adminisztratív-bürokratikus nehézségek miatt elmaradó pénzösszeget vehemensen követelik. Gazdasági helyzetüket az is súlyosbítja, hogy totális passzivitást tanúsítanak minden foglalkozás iránt, s megelégszenek jogaik követelésével.

## 5. Érdekvizonyok

Fiatfalva térszerkezetét tekintve nem nevezhető homogén településnek, az egység megbomlását éppen Kárahegye okozza. Periferikus elhelyezkedése miatt a lakosoknak szinte nincs is betekintésük az ott zajló eseményekbe. A kereskedelmi egységek és a kocsmák használatában nem figyelhető meg szigorú elkülönülés, de a különböző etnikumoknak egy asztalnál való közös italfogyasztása ritka esemény. A templomlátogatás alkalmával egyazon térbe kényszerülnek mind a cigány, mind a magyar református/unitárius hí-

vek, s nem egy esetben ezt a szituációt az utóbbiak kényszerként élik meg. Annak ellenére, hogy a kárahegyiek élettere szigorúan elkülönül a település többi részétől, elkerülhetetlenek a mindennapos találkozások. A faluban és kiváltképpen a kolóniában élő romák viszonyait négy kategóriával kapcsolatosan vizsgálom. Annak függvényében, hogy az éppen zajló interakciókban kiknek az érdekei érvényesülnek, ezek a találkozások egészen változatosak lehetnek. A találkozások két nemzet (magyar és cigány) tagjai között történnek, románokkal csak a rendőrségi ügyeik folytán kerülnek kapcsolatba. Az említett négy kategória közül elsőként a romáknak a faluközösséggel szembeni viszonyukat tárgyalom, ezt követően az egyházzal, az adminisztratív egységekkel és a civil szférával történő találkozásokat vizsgálom.

5.1. Az egyén viselkedési módját szocializációja során a közvetlen környezetéből érkező hatások nagyban determinálják, ezek személyekkel és bizonyos szituációkkal kapcsolatos előítéleteket is kitermelnek. Ezért amikor adott közösségen belül az egyének közti kooperációt vagy éppen az elhatárolódást vizsgáljuk, szükséges figyelemmel követni a lokális szféra legjellemzőbb vonatkozásait. Jelen esetben egy kisebb csoportnak a *faluközösség* tagjaival fenntartott kapcsolatait és a két közösség egymással szembeni viszonyulását elemzem. Annak ellenére, hogy mind a magyar, mind pedig a cigány lakosok egyazon faluközösség tagjai, radikálisan eltérő kulturális értékeket képviselnek. A két etnikum pillanatnyi szembenállását egy folyamat eredményeként kell értékelnünk, és szükséges figyelmet fordítanunk azokra a sajátosságokra, melyek a szembenállásához vezettek. Az etnikai alapon történő megkülönböztetésen túl azokat az időbeni történéseket vizsgálom, melyek a cigányok számbeli növekedésével jelentkeztek.

Fiatfalván – mint bármely más erdélyi faluban – uralkodó a vagyon szerinti rétegződés, valamint a státusokra épülő presztízs. Egyetlen olyan kirívó esetről sincs tudomásunk, mely megbolygatná a falu mindennapjait; a településen belül az egyéneket sűrű kapcsolatháló integrálja, amelyek legtöbb esetben a fenti értékek mentén szerveződnek. A két etnikus közösség szinte egyetlen pontban sem érintkezik, így esetükben szinte nem beszélhetünk kapcsolatokról. Az elsődleges morális szabályokat megfogalmazó kis- és nagy családok, valamint a vérségi kötelekekre épülő szélesebb körű (úgynevezett) belső pozícióközösségek<sup>8</sup> szigorú etnikai homogenitást mutatnak. A magyarok és

8. Fél Edit szerint az emberi társadalmakat három olyan közegre oszthatjuk, amelyek integrálják az egyént: belső pozícióközösségek, külső pozícióközösségek, és akcióközösségek (Fél 2001. 324.). A továbbiakban részletesen tárgyalom a cigányoknak az első két kategóriával szembeni viszonyukat. Mivel szinte kivétel nélkül elhatárolódnak a közösségi eseményektől, nem csatlakoznak a többi lakost tömörítő egyesületekbe, klikkekbe, lényegében a település szintjén szerveződő akcióközösségekkel nem tartanak fenn kapcsolatokat.

cigányok párválasztási szokásai eltérőek, és a házasság intézménye is más-más princípiumok alapján szerveződik. A magyar lakosság körében is talá-lunk többszörösen hátrányos gazdasági-társadalmi helyzetben élő családokat, akik életmódja hasonló a kárahegyi cigányokéhoz, ám a két etnikum tag-jai akkor sem kötnek házasságot, ha vagyoni alapjaik azonosak. A magyarokat és cigányokat tehát semmilyen rokoni kötelék nem kapcsolja egymáshoz, és ezen túlmenően barátság sem létezik a két etnikum között.

Az együttélés második lépcsőfokának tekintett külső pozícióközössé-geket általában nem a homogenitás jellemzi, már csak a térbeli elhelyez-kedés miatt sem (Fél 2001. 324.). A magyarok és cigányok által lakott tele-pülésrészek szigorú elkülönülése következtében – a falvakban oly fon-tos – szomszédsági viszonyok sem alakultak ki. A találkozásokra csak a nyilvános szférában kerül sor, ilyenkor viszont a kapcsolatokat a cso-port/egyén hovatartozása uralja (Oláh 1996. 185.). A jelenlegi viszonyok nem alkalmasak az intenzívebb kooperációra, ugyanis sem családi össze-jövetelék, sem a mindennapos szükségletek kielégítése révén nincsenek különösebb hatással egymás életvitelére, mi több, elhatárolódnak a másik féltől. A különbségek kinyilvánításakor az etnikai jegyek és a cigányokra vonatkozó sztereotípiák kerülnek előtérbe. A többségi lakosok ellenszen-vét a cigányok fokozatos betelepődése során szerzett negatív tapasztala-tok táplálják, ezért fontosnak tartom ezt az időbeni folyamatot vizsgálni.

Az előzőekben tárgyaltak alapján látható, hogy az államosítást megelő-ző periódusban – jelenlegi létszámukhoz viszonyítva – kevesebb cigány la-kosnak sikerült bekapcsolódnia a falu gazdasági életébe. A kollektív gazdasá-gok és állami vállalatok által kínált munkalehetőségek a cigányoknak prob-lémamentes megélhetést biztosítottak, a gazdasági válság azonban kritikus állapotba juttatta őket. A földek visszaszolgáltatásának időszakában Fiafalva lakosainak nagy része a székelykeresztúri üzemekben dolgozott. A sorozatos elbocsátások e falu lakóit is kedvezőtlenül érintették, egyesek szá-mára csak az agrárium jelenthette a megoldást.

Mivel a parlagon hagyott, műveletlen föld a tulajdonos negatív megíté-lését idézte elő, az üzemekben dolgozó (ingázó) fiatalabb falusiak a letöltött munkaidő után kénytelenek voltak ellátni a mezőgazdasági teendőket is. A kezdeti szakaszban többnyire cigány bérmunkát vettek igénybe kapáláskor, szénagyűjtéskor, burgonya-betakarításkor és egyéb munkafázisokban. So-kan nem tudták mindkét (gyári–földművelő) foglalkozási kört párhuzamo-san végezni, kénytelenek voltak valamelyik mellett dönteni. A mezőgazda-ságot választó családok maguk végezték az előkészítési és betakarítási mun-kákat, nem vettek igénybe bérmunkát, ugyanakkor a gépi munkálatok

magas ára miatt egyre nagyobb telkek parlagosodtak el. Közvetett módon ugyan, de a napszámos munkából élő cigányok számára ezek a folyamatok a munkalehetőségek megszűntét jelentették.

A magyar lakosság és a cigányok közti viszony azzal is romlott, hogy az utóbbiak a napszámoság megszűnését ellenséges magatartásként érzékelték. A feszültséget csak tovább növelte az etnikumok politikai síkon való elkülönülése. A 2000. évben zajló helyhatósági választások alkalmával a két etnikum egymással versenyben levő jelöltek mögé sorakozott fel<sup>9</sup>, és a magyarok jelöltje veszített. A cigánykolónia lakóinak szavazatai az összszavazatokhoz viszonyítva nem nyomtak sokat a latban, a falusi magyarság mégis őket tette felelőssé a nem óhajtott személy sikeréért. A választásokat követő időszakban általánosak lettek a nyilvános szóváltások, utcai és kocsmái fenyegetések, lökdösődések. Bár az ellentétek többnyire a fiatalabb magyarok és a cigány férfiak között zajlottak, a konfliktus egyértelműen etnikai jelleget kapott. Az esetek többségében a szidalmazások akkor érték a cigányokat, amikor egyedül voltak jelen számukra idegen térben, ilyen esetekben a cigányok sosem keresték a fizikai kontaktust. Nagyobb összeütközésekre valószínűleg azért nem került sor, mert egy-egy ilyen helyzetben soha nem volt jelen mindkét részről nagyobb csoport, akik felvállalhatták volna a verekedést. 2004-ben újabb választásokat tartottak, melyek során már nem volt észlelhető ennyire szélsőséges elkülönülés, de a falu lakói közti konszenzusról még mindig nem lehet beszélni.

A cigányok gyarapodását és illegális tevékenységét a falvak lakói elítélik, ezért minden lehetséges alkalmat megragadva elhatárolják magukat a cigányoktól, a kulturális sajátosságok, a társadalmi, gazdasági, etikai és morális különbségek szegregációt eredményeznek. Némely fiatfalvi gazda véleménye szerint még a napszámosmunkára sem érdemesek. Természetesen a munkafolyamatokból való kimaradásuknak elsősorban gazdasági okai vannak, de a roma lakosok is úgy értelmezik, hogy a magyarok inkább parlagon hagyják földjeiket, mintsem igénybe vegyék a cigányok munkaerejét. A faluban működtetett széncsomagoló műhely (farkaslaki) tulajdonosa – aki a beruházást azért végezte ebben a faluban, mert itt nagy a munkaerő-kínálat – szívesebben alkalmaz magyar munkásokat. Tapasztalatai szerint nagyobb biztonságot jelent számára, ha nem cigányokkal dolgoztat.

A mezőgazdasággal foglalkozó falusiak és az idegen beruházó előítéleteiknek adnak hangot, amikor cigány munkaerőt vonnak be a termelésbe. El-

9. Pontosítanám még egyszer, hogy a székelykeresztúri polgármesteri tisztségért folyt a küzdelem, amely város szavazópolgárainak számítanak Fiatfalva lakói is.



mondható, hogy a magyar–cigány gazdasági kapcsolatokat legtöbb esetben társadalmi megfontolások vezéreltik, azaz a tranzakciókban nemcsak gazdasági, hanem kulturális szabályok is érvényesülnek (Oláh 1996. 233.). A munkaerőpiacról való kirekesztés egyértelműen a szegregáltság érzetét kelti a romákban. A kolónia lakói közül csak egy személy, Rózsa néni állította, hogy jó viszonyban van a falu összes lakosával. Ő sem végez semmilyen munkát, így legtöbbször a faluban koldulva szerzi meg ételét. A jelenlegi konfliktusos állapotot az időben felhalmozott negatív tapasztalatok generálták. A cigányok életmódja, melyet a lakosok messzemenően elítélnek, semmi esélyt nem biztosít a pozitív irányba történő elmozdulásra, ezért stratégiaváltás nélkül továbbra is kérdéses marad a fiatal generáció esélyeinek javulása.

5.2. A falusi társadalmakban az egyház és hívek közötti intézményes viszony befolyással van a mindennapok történéseire. A vallásgyakorlás intenzitása egyénenként változó, de az egyháznak integráló és kontroll szerepe van. Egy kisközösségben elmarasztalnak valakik, ha nem teljesíti az egyénekre háruló kötelezettségeket; a hitélet mellőzése és a szakralitás valamilyen formában való megtagadása periférikus létformához vezet, az illetőt deviánsnak minősítik, és egyre inkább beszűkítik aktivitási területét. A közösségi kontroll befolyásolja a hasonló magatartású egyének életstratégiáját: kiközösítik vagy kooperációra készítik, és ezzel mintegy helyreállítják az egyensúlyt. Az együttélés azonban problematikusává válik, ha egy nagyobb csoport helyezkedik a falusi normával szembe, és nem tesz eleget a legalapvetőbb morális elvárásoknak sem. Ha egyik csoportnak sem sikerül, hogy elfogadtassa normáit, a felek közti viszonyt állandó feszültség jellemzi.

A vallási-hovatartozás összetett kérdés, tudva azt, hogy a cigányoknak egyházi szertartásos gyakorlatuk esetleges. Általános érvényű, hogy külsőségekben, a szertartások rendjén közelednek az egyházhoz, de tételes tanításait, elveit nem interiorizálják (Kotics 1999. 78.). A fiatal cigányok és az egyház közötti viszonyban is az érdekorientáltság a domináns tényező. Amennyiben a periodikus templomlátogatás semmilyen anyagi juttatással nem jár, de még társadalmi presztízsük sem gyarapszik, nem vesznek részt az istentiszteleteken. A fennebb említett etnikai ellentétek is magyarázzák a cigányok távolmaradását a többségi magyar lakosok birtokolta szakralis tértől, ezért a hitgyakorlatuk kimerül az emberi élet fordulópontjai köré szervezett egyházi szertartásokban. Házasságkötéskor nem mindegyikük érzi szükségesnek az egyházi szertartást, egy fiatal családnak az egyházzal akkor történik meg az első kontaktusa, amikor elsőszülött gyermekük keresztelésére kerül a sor. Természetesen a temetés az a másik momentum, amikor igénybe veszik, illetve elvárják az egyház nyújtotta szertartást.

Fiatfalván az unitárius–református együttélés példaértékű, ugyanis a két felekezet megegyezés alapján (1726-tól) egyazon templomot használja. A romáknak az egyházi életbe való beilleszkedése annál is inkább problematikus, hogy már eleve egy ideális együttélési modellnek kellene megfelelniük. Az elvárásoknak viszont nem tehetnek eleget, ha a cigányok legnagyobb hányada csak csomagosztáskor megy el a templomba. Mind az unitárius, mind a református hittételek elítélik az anyagiasságra épülő vallásgyakorlást, s a romáknak ezt a készségét inkább a szektásodáshoz érzik közelebbinek.

Attól függetlenül, hogy unitárius vagy református felekezetűnek vallják magukat, a cigányokkal szembeni elhatárolódás megmarad. Az elégedetlenségüket a párbeszéd beszüntetésével, az ülésrendben való elhatárolódással, és végül a szertartásokról való kimaradással teszik nyilvánvalóvá. A gyerekek konfirmáltatása egy másik fontos konfliktusgeneráló momentum. Ebben a szertartásban a kárahegyiek csak szórványosan vesznek részt, ezért jelenleg nagy számú konfirmálásra köteles cigánygyerek van. Részben a magas létszámuk, részben pedig a többségi magyar hívek bizonyos szintű tartózkodása miatt az egyházi vezetők köztes megoldásként a roma gyerekeknek külön időpontot jelöltek meg. A döntés az etnikum körében a szegregáltság érzetét erősítette fel, és ellenreakcióként továbbra sem hajlandók részt venni a konfirmáláson. A gyerekek csak a karácsonyi ajándékozáskor mennek el templomba. Mi több, az egyházi adó fizetését is feltételként a csomagosztáshoz kötik. Mindaddig, amíg számukra a hitgyakorlást nem érzelmű, hanem pragmatikus (anyagi) motiváltság vezérli, egyértelmű, hogy nem tesznek eleget a többi egyháztag elvárásainak, így egyházi integrálásukra semmi esély.

5.3. A vizsgált etnikai csoport képviselői és a helyi közigazgatási szervek között folyamatos kapcsolattartás létezik. Ez a viszony is a jutalékok állandó igénylésében/juttatásában merül ki. A szociális támogatási program és a cigányok elvárásai közti eltérések miatt nem beszélhetünk a felek közti egyetértésről, így a mikroközösségnek az adminisztratív egységekkel szembeni elégedetlensége a legszembetűnőbb. A vizályt gerjesztő legfőbb tényező a szociális segélyek kiosztása körül támadó vita. De további feszültségekre ad okot a helyi politikai elit velük szemben mutatott érdeklődésének változása is. Általában ez a viszony két véglet, a fokozott figyelmesség, vagy pedig az érdektelenség formájában nyilvánul meg. A második mandátumát teljesítő polgármestert Kárahegye roma lakosai mindkét alkalommal támogatták. A kampányok során a cigányok kivételes figyelemben részesedtek: gyűlésekben vehettek részt, véleményüket hangoztathatták, a jelöltek látogatásokat

tettek a kolóniában. Ilyenkor mindenki ételt és italt fogyaszthatott, továbbá járdát és vízhálózatot, szociális lakásokat ígértek nekik. A teljesítések elmaradása feszültségeket szült, s mindennaposá váltak a követelözések.

Sajátos módon párhuzamot teremtenek az ország gazdasági állapota és tulajdon válságos életkörülményeik között. A közbeszédből kölcsönzött formulák segítségével Románia piacgazdaságának rendkívüli törekenységét a korrupt politikai elit ügyködésével magyarázzák. Ezt a diskurzust alkalmazzák a helyi közigazgatás képviselőire is, és a jelenkori hátrányos helyzetükért a köztisztviselőket teszik felelőssé. A hivatalos szervekkel létesített kapcsolataik szinte kizárólag a szociális segélyek kérelmezésének/követelésének céljából jönnek létre. Állami támogatásban a családok létszáma, egyéb jövedelmeik és a kifejtett szociális munka függvényében részesednek, ehhez azonban csak úgy juthatnak hozzá, ha az adott feltételeket teljesítik. Mindezek ellenére a cigányok legtöbbször nem vesznek részt a munkaalkalmakon, ugyanis a pénzösszegre való jogosultságukat nem hozzák kapcsolatba a szociális a köteleességeikkel.

A cigány közösség és az államigazgatás helyi reprezentánsai közti kommunikáció kevés alkalommal zárul eredményekkel. Benyújtott panaszaiakra nem érkeznek válaszok, vagy ha igen, ezek nagy hányada elutasító. A cigány családok a törvény által előírt feladatkörük teljesítése nélkül szeretnének a pénz birtokába jutni. Annak reményében, hogy megoldódik az évente elmaradó pár hónapos segély folyósítása, panaszlevelet jegyeztettek be a megyebírónál. Ettől az intézménytől is elmaradt a visszajelzés, emiatt az egész állami adminisztrációt a cigányság elleni összeesküvő rendszerként jellemzik. Számukra teljesen elfogadhatatlan az adminisztráció döntése, miszerint a város tisztasága és az oktatás prioritást jelent a szociális segélyekhez viszonyítva. Elégedetlenségüket tovább fokozza az is, hogy a járda építésének ígértét kis mennyiségű kavics elhintésével oldották meg, szóba sem került a lakásépítés, valamint nem építették meg a beígért (külföldről finanszírozott) ivóvízhálózatot sem.

A hivatalos szférával történő kommunikáció sajátossága, hogy nem mindenki számára egyaránt hozzáférhetőek az információk, nem létezik az ezek hitelességére vonatkozó ellenőrzési lehetőség, de igény sem, ezért a forgalmazott hírek sok esetben rendkívül pontatlanok és ellentmondásokak.<sup>10</sup> A torzítások legfőbb oka a szóbeli úton terjesztett, a másodkézből származó híresztelések helytelensége. Az esetleges valótlanosságok számos

10. Egyik beszélgetésünk alkalmával szinte összeverekedtek azon, hogy ki milyen híreket tudott a szociális segélyek osztásának időpontjáról.

alaptalan követelést is szűlnék, s a kérdéseikre nem érkező válaszok egyre inkább felerősítik a hatóságokkal szembeni ellenérzéseket. Ellenszenvüket sajátos módszerek bevonásával igyekeznek kinyilvánítani. A polgármester az egyik fő célpont, ezért több cigányasszony is ráolvasást végzett, átkot mondatott, és halálos ellenségnek nyilvánította ki. Ő – ezekre a praktikákra hivatkozva – felfüggesztette kapcsolatait a cigányokkal. A két fél kommunikációs módszereinek teljes kontrasztja evidensnek tűnik, és vajmi kevés esélye van a cigány csoportnak arra, hogy a saját gyakorlatát hatékonyan tudná érvényesíteni a modern kommunikációs helyzetekben.

A felsorolt intézmények mellett még az iskola is egy olyan intézmény, amellyel ellenséges viszonyban vannak a kárahegyi lakosok. Annak ellenére, hogy a faluban csak magyar nyelvű tanintézmény létezik, a cigánygyerekeket külön osztályokba tömörítették. Ez a gyakorlat nem egyedi a román oktatási rendszerben, de minden tapasztalat azt mutatja, hogy a speciális cigány osztályok nem működnek nagy sikerrel (Biró–Bodó 2002. 151.). A kolónián belül nagyfokú analfabetizmus tapasztalható, becslések szerint a lakosok húsz százaléka ismeri a betűket. A szülők elégedetlenségét a tanügyi káderek hozzáállása váltja ki: hibásnak tartják a pedagógusokat azért, hogy a gimnazista gyerekek még nem tudnak írni. Tiltakozásképpen többen a székelykeresztúri iskolákba íratják gyerekeiket. Az oktatással szembeni elégedetlenségüket az is táplálja, hogy a tanügyi káderek nagy része a faluközösségből kerül ki, akikkel már eleve konfliktusos a viszony.

5.4. Az erdélyi cigányság súlyos gazdasági helyzetére több nyugati államban működő alapítvány felfigyelt, és ezek az egyes kisközösségek valamilyen szintű rehabilitációjának céljával folyamatos segélyezésben részesítik a cigányokat. A kilencvenes évek elejétől a fiatfalvi cigányság több civil szervezettel állt kapcsolatban, amelyek magukra vállalták a külföldről érkező segélyek menedzselését.<sup>11</sup> A Hollandiából és Svájcban származó pénzbeli támogatásokat egy (a nevét többször megváltoztató) székelykeresztúri alapítvány kezelte. A szervezet kezdeti tevékenysége kielégítőnek tűnt, hiszen a cigányok havonta részesedtek alapélelmiszereket tartalmazó csomagokban és ruházatban. Sőt, egy egy hektárnál nagyobb területet is megvásároltak, amelynek gépi megmunkálását teljesen fedezték, a terményen pedig a kolónia lakói osztoztak. A segélyezéshez szükséges anyagi fedezetet biztosító svájci alapítvány a telep vízhálózatának kiépítését is tervbe vette.

11. Az interjúk során elhangzó személyek és szervezetek neveit nem tüntetem fel, csupán tényszerű adatok közlésére szorítkozom.

Idővel az elvárások fokozatos növekedése és a szolgáltatások látványos csökkenése a cigányság és az alapítvány vezetője közti konfliktusos helyzet kialakulásához vezetett. A holland adományozók látogatása és nyilatkozata, miszerint újabb pénzüsszegeket küldtek a vízvezetésre – melyből a lakók nem részesedtek –, tovább fokozta az indulatokat.<sup>12</sup> Utólagos elemzések alapján nyilvánvaló, hogy minden olyan program, amelyet a romák megsegítésére szerveznek, kudarcot vall, ha a célcsoportot nem vonják be az előkészítés, a termelés és elosztás fázisába. Hiábavaló a sikeres projektmenedzsment, mert a számukra idegen terveket, a cigányság előbb vagy utóbb nem vállalja (már) fel (Bíró 2001. 208.). Kárahegyén a vízhálózatot csak részlegesen építették ki, a földművelés egy éve teljesen szünetel, de a cigányok igényelik a terményeket, hiszen úgy tartják, az alapítvány kötelessége a munkálatok elvégzése. A támogatás menedzselését felvállaló civil szervezet a cigányokkal szemben hatalmi viszonyt alakított ki. Hitelessége és kontrollszerepe mindaddig megőrződött, amíg az alárendelt fél számára rendszeresen élelmiszereket tartalmazó csomagokat biztosított. Azáltal viszont, hogy (vallomások szerint) egyre nagyobb összeget vont ki a segélyprogramból – mígnem teljesen megszűnt a támogatások folyósítása –, végképp ellenőrizhetetlenné vált a program, és a fizikai bántalmazás ígérete miatt megszűnt a felek bármilyen jellegű kapcsolattartása.

## 6. Összegzés, következtetések

Kutatásom során a legnagyobb kihívást a cigányok gondolkodásmódjának megértése jelentette. A falu lakói valamint az adminisztratív és gazdasági egységek képviselői nem veszik figyelembe a romák kulturális sajátosságait. A rendszeres termelőmunkát megtagadó viselkedésmóddal – amely egyedüli lehetősége a decens életkörülmények biztosításának – a többségi magyar lakosság nem akar azonosulni. A nagy szegénységben élő családok lopási praktikái további ellentéteket generálnak. A mindenkori nyomor, amelyben Kárahegye lakói élnek, nagyrészt a mértéktelen passzivitásnak a számlájára írható. Viselkedésük, hétköznapi magatartásuk mentalitásukban mélyen ágyazott, így az általam passzív hozzáállásúnak nevezett életmód számukra ugyanannyira természetes, mint a falu magyar lakosainak a gazdasági termelés szükségessége.

12. A cigányok legnagyobb hátránya, hogy nem tudták megértetni magukat a holland finanszírozóval. A tolmács szerepét az alapítvány vezetőjének lánya töltötte be, ezért biztosak abban, hogy a reális problémákról a fordításban szó sem esett.

A saját magukról alkotott képből teljesen hiányzik egy esetleges semleges fél véleményének érvényesítése. Amit magukról akarnak elmondani kívülálló személyeknek, az kétségkívül szociális helyzetükkel van összefüggésben. Szegregáltságukat egyedinek tekintik, és hevesen kéri, hogy lehetőleg határon túli szórással rendelkező tévécsatorna tegye közzé kiszolgáltatottságukat. Egy esetleges riportban viszont csak hatósági visszaélésekről hajlandóak nyilatkozni. Annak ellenére, hogy a beszélgetések során kivétel nélkül erős cigányidentitást vállaltak fel, bevallásuk szerint a népszámlálás alkalmával többen is magyarként tüntették fel magukat. Ez a gesztus a hétköznapi életvitelükkel ellentétes, s egyrészt a negatív megkülönböztetés leküzdését célozza meg, másrészt pedig azt tükrözi, hogy az etnikai hovatartozás és nyelvhasználat számukra nem különül el elég világosan.

A mindenki által ismert, köztudatban forgalmazott cigánykép előttük sem ismeretlen, sőt, bizonyos szituációkban a diskurzusuknak részét képezi. A negatív töltetű formulákat a magyarok által ellenük végrehajtott cselekedetek kapcsán fogalmazzák meg: „úgy csinál, mint egy cigány” ('hazudik', 'lop'), „cigányból pap nem lesz” ('nem jó semmire', 'nem tartja be szavát'). Identitásukat tükrözi az évente megszervezett (kizárólag roma részvételhez kötött) cigánybál is. Mindezek mellett az értékítéleteket tartalmazó sztereotípiákat a beszélők soha nem vonatkoztatják saját személyükre. Az ellentétek kinyilvánításakor a hangsúly nem főként egyénekre, hanem egy másik etnikumra, a magyarságra tevődik.

Az egyes csoportokkal, gazdasági és állami intézményekkel szembeni magatartásuk folyamatos konfliktusokat eredményez. Ha a közeledésmódjukat és a követelményeiket vesszük alapul, egyértelmű, hogy kilátástalan egy konszenzus valamikori kialakulása. Erdélyben számtalan példa van arra, hogy a romák az általános passzivitás helyett könnyen elsajátítható kézműves termelésbe kapcsolódtak be, amely megszüntette a függőségi viszonyt, és tisztességes megélhetést biztosított. A hasonló próbálkozás Fiatfalván kudarcot vallott: a holland és svájci támogatásból finanszírozott mezőgazdasági kezdeményezés részben a cigányok, részben pedig az ügyvitelt magára vállaló alapítványi irányítás miatt teljesen leállt, így a kolónia lakói nem tesznek mást, mint az államilag támogatott szociális programoktól várják a megoldást. Amennyiben a fiatalabb generáció részéről nem történik meg egy gyors stratégiaváltás, végképp terheessé válik a faluval való együttélés.



**Irodalom**

ACHIM, Viorel

2001 *Cigányok a román történelemben*. Budapest

BÍRÓ András

2001 Autonómia és jövedelem. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Budapest, 205–215.

BÍRÓ A. Zoltán – BODÓ Julianna

2002 Öndefiníciós kísérletek helyi környezetben. In: Bodó Julianna (szerk.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. Csíkszereda, 137–169.

BÍRÓ A. Zoltán – OLÁH Sándor

2002 Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken. In: Bodó Julianna (szerk.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. Csíkszereda, 13–49.

DERZSI Domokos

2001 *Fiatfalva*. (Falufüzetek 10.) Székelyudvarhely.

FÉL Edit

2001 A magyar népi társadalom életének kutatása. In: Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit tanulmányai*. Pozsony, 323–370.

HALLER István

1999 Hadrév – hat év után. *Korunk* X/9. 33–41.

KOTICS József

1999 Integráció vagy szegregáció. *Korunk* X/9. 75–83.

OLÁH Sándor

1996 Cigány–magyar kapcsolatok. In: Gagy József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda, 181–195.

1996 Gazdasági kapcsolatok cigányok és magyarok között. In: Gagy József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda. 225–247.

2004 A fiatfalvi földhasználat 2003-ban. In: Uó: *Falusi látletelek (1991–2003)*. Csíkszereda. 139–152.

PRÓNAI Csaba

2000 A cigány közösségek gazdasági tevékenységének kulturális antropológiai megközelítése. In: Kemény István (szerk.): *A román/cigányok és a láthatatlan gazdaság*. Budapest. 176–198.

SZABÓ Á. Töhötöm

2004 Kizárás vagy befogadás? Cigányok és magyarok az informális gazdaságban. *Székelyszó* VIII/9. 122–144.

VAJDA Imre – PRÓNAI Csaba

2000 Romániai romák Magyarországon: koldusok, kereskedők, munkások. *Mozgó Világ* 10. 101–104.

### **Források**

WLISLOCKI Henrik

1887 Az erdélyi cigányok húsvéti szokásai. *Vasárnapi ujság* XXXIV/15. 217–218.

1888 Az erdélyi sátoros cigányok nemzetségi és családi viszonyai. *Vasárnapi ujság* XXXV/37. 611–613.

1889 Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai. *Vasárnapi ujság* XXXVI/1. sz. 7–8.

